

“มหาวิทยาลัยสุขภาพ” : การสร้างเสริมด้วยแนวคิด และหลักการทางพระพุทธศาสนา¹

“Health University”: Enhancing with Buddhist Concepts and Principles

พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรญาณ (ปาสวน)² และวุฒินันท์ กันทะเตียน³
PhramahaSetthawut Wachirayano (Pasuan) and Wutthinant Kantatian

Received: April 24, 2025

Revised: June 10, 2025

Accepted: June 10, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดและหลักการการสร้างเสริมสุขภาพตามกรอบมหาวิทยาลัยสุขภาพ 2) ศึกษาแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ และ 3) นำเสนอแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนการสร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุขภาพ ออกแบบให้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เชิงบรรยาย ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดและหลักการสร้างเสริมสุขภาพตามกรอบมหาวิทยาลัยสุขภาพ มีจำนวน 22 องค์ประกอบ เฉพาะที่เป็นองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้าง จำนวน 9 ข้อนั้น เมื่อนำมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาตามหลักอริยสัจ 4 ได้ข้อเสนอแนะ 4 แนวทาง แนวทางที่ 1 เน้นการใช้โยนิโสมนสิการและปรโตโฆสะ (ปัญญาภาวนา) เพื่อสร้างเสริมการทำงานเชิงนโยบาย การรับรู้ การเรียนการสอนและการวิจัย แนวทางที่ 2 เน้นการใช้หลัก สัมปายะ 7 (กายภาวนา) เพื่อสร้างเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ แนวทางที่ 3 เน้นการใช้หลักศีลบัญญัติ (ศีลภาวนา) เพื่อสร้างเสริมการบริการด้านสุขภาพ การบริหารงบประมาณ แนวทางที่ 4 เน้นการใช้หลักอริยสัจ 4 และจาคธรรม (ปัญญาภาวนาและจิต

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง โครงการพัฒนาระบบองค์กรสุขภาพวิถีพุทธ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักสนับสนุนสุขภาพองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

³ มหาวิทยาลัยมหิดล; Mahidol University

ภavana) เพื่อสร้างเสริมการให้คำปรึกษาและความเป็นจิตอาสา การจัดการศึกษากับการสร้างเสริมสุขภาพตามแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่เสริมหนุนซึ่งกันและกัน เป็นข้อเสนอที่สถาบันการศึกษาควรนำไปพิจารณาปรับใช้

คำสำคัญ: มหาวิทยาลัยสุขภาพ, ภavana 4, พระพุทธศาสนา, การสร้างเสริมสุขภาพ

Abstract

The objectives of this research article were 1) to study the concepts and principles of health promotion within the health university framework; 2) to study the Buddhist concepts and principles that enhanced health university development; and 3) to present the Buddhist concepts and principles that enhanced health university development. The research was the documentary research using a descriptive content analysis method. The results revealed that the concepts and principles of health promotion within the health university framework consisted of 22 components. Of these, nine were systemic and structural components. When analyzed with Buddhist concepts and principles based on Bhavana 4, four guidelines were developed. Approach 1 emphasized the use of Yonisomanasikara and Paratoghosa (Panyabhavana) to enhance policy making, awareness, teaching, and research. Approach 2 emphasized the use of Sappaya 7 (Kayabhavana) to create a health-conducive environment. Approach 3 emphasized the use of the Five Precepts (Silabhavana) to enhance health services and budget management. Approach 4 emphasized the use of Ariyasacca 4 and Cagadhamma (Panyabhavana and Cittabhavana) to foster counseling and volunteerism. Education and health promotion based on Buddhist concepts and principles were mutually reinforcing and should be considered by educational institutions.

Keywords: health university, Bhavana 4, Buddhism, enhancing Health

บทนำ

เครือข่ายมหาวิทยาลัยสร้างเสริมสุขภาพในภูมิภาคอาเซียน (ASEAN University Network- Health Promotion Network (AUN-HPN)⁴ มีเป้าหมายและเหตุผลสำคัญคือเพื่อต้องการตอบปัญหาด้านสุขภาพให้แก่บัณฑิต นักศึกษา บุคลากรที่เกี่ยวข้อง ที่ประสบปัญหาด้านสุขภาพ ดังข้อมูลนำเสนอในวิดิทัศน์ในวาระครบรอบ 10 ปี ของสำนักงานเครือข่ายมหาวิทยาลัยสุขภาพอาเซียนที่ว่า 1 ใน 4 ของบัณฑิตที่จบการศึกษาไป จะพบกปัญหาสุขภาพจิตติดไปด้วย ส่วนบุคลากรก็จะประสบปัญหาด้านสุขภาพด้วยเช่นกัน (Aun-Hpn Secretariate Office, 2024) มหาวิทยาลัยสุขภาพ มีพัฒนาการมาตั้งแต่ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 กระทั่งในปีพ.ศ. 2559 เครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน ASEAN- University Network (AUN) ได้จัดประชุมเครือข่ายมหาวิทยาลัย 30 แห่ง จาก 10 ประเทศในอาเซียน และพัฒนารอบการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ โดยมีมหาวิทยาลัยมหิดลเป็นเจ้าภาพ ได้ข้อสรุปและได้กรอบการส่งเสริมให้มีมหาวิทยาลัยสุขภาพขึ้น (วิวัฒน์ โรจนพิทยากร, 2560) เป็นการผนวกความเป็นสถาบันทางการศึกษากับเรื่องสุขภาพให้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันและกัน เพราะความเป็นสถาบันทางการศึกษานั้นย่อมสัมพันธ์กับเรื่องสุขภาพในทุกมิติ

ความพยายามออกแบบการจัดการศึกษาให้ตอบรับกับเรื่องสุขภาพด้วยนั้นเป็นมุมมองที่สำคัญ และเกี่ยวข้องกับการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ บ็อบ เพิร์ลแมน (2554) นักปฏิรูปทางการศึกษาให้ความสำคัญกับการออกแบบสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เช่นการจัดสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมของโรงเรียน 5 แห่งในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร นอกจากมีความพร้อมด้านพื้นที่หลักสำหรับการทำงาน การนำเสนอผลงาน การทำงานกลุ่มขนาดใหญ่ ห้องแล็บเฉพาะทาง และเฟอร์นิเจอร์แล้ว ต้องมีพื้นที่ประเภทส่งเสริมการเรียนรู้ด้วย ได้แก่ พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ มีมุมทางเดิน พื้นที่ส่วนกลาง ลานการเรียนรู้ เช่นเดียวกันกับที่สันติ งามเสริฐ (2563) เสนอแนวทางการบริหารการศึกษาเพื่อทักษะในศตวรรษที่ 21 ว่าควรยึดองค์ประกอบตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย (Ends) การมีเครื่องมือสนับสนุนการศึกษาที่เหมาะสม (Means) การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่าง ๆ (Resources) มีวิธีการ (Ways) และมีการจัดสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา (Environment) การสนับสนุนการศึกษาให้มีประสิทธิภาพจึงมองได้ทั้งความพร้อมด้านการบริหารจัดการที่รวมสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องด้วย

⁴ ในบทความนี้จะใช้คำว่า “มหาวิทยาลัยสุขภาพ” ซึ่งกินความถึงเครือข่ายมหาวิทยาลัยสร้างเสริมสุขภาพในภูมิภาคอาเซียน ตามชื่อภาษาอังกฤษว่า ASEAN University Network- Health Promotion Network (AUN-HPN)

สถานศึกษาที่ดำเนินงานด้านการสร้างเสริมสุขภาพให้กับนิสิตนักศึกษา บุคลากร รวมถึงชุมชน จึงต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพในมิติต่าง ๆ ที่มากกว่าหนึ่งมิติ และเลือกที่จะใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับบริบทของสถาบันการศึกษานั้น ๆ ดังที่ สมใจ ศิริกรมล (2555) ได้ศึกษาการให้ความหมายและแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพในสถาบันอุดมศึกษาระหว่างคณะเภสัชศาสตร์ และคณะพยาบาลศาสตร์ โดยพบว่ามีความแตกต่างกัน คณะแรกให้ความหมายและแนวคิดว่าคณะที่สร้างเสริมสุขภาพนั้นเน้นการพัฒนาที่กระบวนการทัศนในกลุ่มประชากรของคณะ ในขณะที่อีกคณะหนึ่งให้ความหมายและแนวคิดที่เน้นความเป็นองค์กรได้เลย (คณะพยาบาลศาสตร์) และยึดแบบองค์รวมในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ จึงทำให้ทั้งสองคณะเลือกใช้กลยุทธ์เพื่อนำไปพัฒนาที่ต่างกันไปด้วย ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพในระดับบุคคลก็เป็นตัวบ่งชี้อย่างหนึ่งถึงการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ ดังการศึกษาของอาานนท์ สีดาเพ็ง และนิคม มูลเมือง (2556) ที่ศึกษาพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัย โดยสำรวจนักศึกษากลุ่มตัวอย่าง จำนวน 388 คน ผ่านประเด็นคำถาม 7 ด้าน ทั้งด้านการรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย การจัดการกับความเครียด ด้านการงดสูบบุหรี่/เครื่องดื่มแอลกอฮอล์/สารเสพติด ด้านการป้องกันอุบัติเหตุ และด้านเพศสัมพันธ์ ซึ่งผลโดยรวมพบว่านักศึกษามีพฤติกรรมสุขภาพอยู่ในระดับดี ไม่ถึงกับดีมาก สะท้อนได้ว่าพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพยังคงเป็นสิ่งที่ควรติดตามอย่างต่อเนื่องในเด็กและเยาวชนที่ใช้ชีวิตอยู่ในสถานศึกษา ที่จะใช้ชีวิตอย่างมีสุขภาพ (Healthy Lifestyle) คนที่ใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยจึงต้องมีการปรับสมดุลระหว่างการมุ่งหวังความสำเร็จกับการใช้ชีวิตแบบผ่อนคลาย (Florida Atlantic University, 2025)

ตามแนวทางพระพุทธศาสนา การศึกษากับเรื่องสุขภาพเป็นเรื่องที่เอื้อต่อกันและกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาคนไปสู่เป้าหมายที่พึงงามสามารถแก้ปัญหาของชีวิตได้ ขจัดสิ่งที่บีบคั้นชีวิตได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2556) เป้าหมายการศึกษาในแง่พระพุทธศาสนา ได้นิยามมาก่อนแล้วว่าการศึกษาคือการที่คนสามารถจะดู เห็น รู้จัก วิจัย และวิจารณ์จนพบวิธีที่จะแก้ไขปัญหา ลงมือแก้ไขปัญหานั้นจึงจะเป็นการศึกษาที่แท้ (พินิจ รักทองหล่อ, 2540) สำหรับการบริหารจัดการเชิงกายภาพ หลักสัปปายะ 7 (ม.อ. (บาลี) 4/117) เป็นปัจจัยแวดล้อมที่สำคัญที่เอื้อต่อการศึกษาและต่อสุขภาพ โดยเรียกว่า อารามบ้าง วิหารบ้าง หรือในปัจจุบันเรียกว่า “วัด” หรือเรียกว่า “สำนัก” บ้าง ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพทั้งที่เป็นแหล่งธรรมชาติ และที่มีผู้สร้างสรรค์ขึ้น เช่นในอดีต มีสำนักที่ชื่อ “ดักศิลา” เป็นสำนักที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ในสำนักนี้ถึง 7 ปี จึงสำเร็จการศึกษา (วิ.ม. (ไทย) 5/128-129) จิรธสา คชาชีวะ (2568) นักโบราณคดี กล่าวว่าเมืองดักศิลา มีลักษณะทางกายภาพ

เป็นหุบเขา มีความรุ่งเรืองกว่า 3,000 ปี มีสถูปและพุทธสถานมากกว่า 24 แห่ง จากการสำรวจและขุดค้นโดย เซอร์ จอห์น มาแชล (Sir John Marshall) และเป็นหนึ่งในมหาวิทยาลัยแรก ๆ ของโลก สถานศึกษาอีกแห่งหนึ่งที่มีชื่อมากที่สุดในหลังพุทธกาลคือ มหาวิทยาลัยนาลันทา ชิว ซูหลุน (2567) บรรยายภาพลักษณะทางกายภาพผ่านบันทึกของพระถังซำจั๋งว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่มีที่พัก มีอาคารเรียน มีสภาพแวดล้อมส่งเสริมด้านความรู้สึกรื่นเริงจิตวิญญาณด้วย เช่น มีรูปแบบมาตรฐานระดับตามทิศทางต่าง ๆ ทิศตะวันตก มีวิหารที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาประทับเป็นเวลา 3 เดือน ทิศใต้ มีรูปปั้นพระอวโลกิเตศวร เป็นต้น

แหล่งการศึกษาดังกล่าวมีเค้ามาจากการจัดแหล่งการศึกษาที่เชื่อมโยงกับหลักการของ “สัปปายะ” ในพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมทั้งสภาพแวดล้อมเชิงกายภาพและทรัพยากรบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร และสิ่งที่สำคัญมากกว่าที่พักอาศัย คือ การมุ่งหน้าปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และหลักภวนา 4 ซึ่งเป็นเครื่องมือพัฒนาไปสู่สุขภาวะที่ดี และมีจุดเด่นคือการพัฒนาด้านจิตใจให้ปลอดจากปัญหา หรือความทุกข์ด้วยการปฏิบัติตามแนวภวนา 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) จุดเน้นที่สำคัญเชิงแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สร้างเสริมด้านสุขภาพนั้น ไม่ได้มุ่งพัฒนาเชิงพื้นที่เท่านั้น แต่มุ่งพัฒนาเชิงจิตวิญญาณตามหลักภวนาด้วย และไม่ได้มีเกณฑ์มาตรฐานเชิงตัวเลขมาจกนับ มาตรฐานของระบบการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาดั้งเดิมคือการอาศัยระบบไตรสิกขาและภวนา 4 เป็นตัวกำกับและมีเป้าหมายคือความเป็นอริยบุคคล

ดังนั้น เมื่อทบทวนระบบการจัดการศึกษาตามกรอบการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย สุขภาพเชิงแนวคิดและหลักการ รวมถึงแนวคิดสำคัญด้านการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ล้วนมีข้อสรุปที่ตั้งอยู่บนฐานคิดการคำนึงถึงสุขภาพของผู้ใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย การใช้ชีวิตด้านการศึกษากับการบริหารความสุขจึงต้องสัมพันธ์กันและกัน พระพุทธศาสนามีแนวคิดด้านการศึกษาและด้านสุขภาพที่ไม่ได้แยกออกจากกัน โดยเฉพาะแนวคิดและหลักการบนฐานของไตรสิกขาและภวนา 4 ที่จะสร้างความสมดุลและสร้างเสริมสุขภาพควบคู่ไปกับองค์ประกอบของการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ คณะผู้วิจัยจึงคาดหวังว่าแนวคิดและหลักการทางพุทธศาสนา จะช่วยสร้างเสริมและให้ประโยชน์เพื่อนำไปปรับใช้ตามความเหมาะสม เพราะการสร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุขภาพที่นอกจากจะพึงพานโยบายเชิงระบบและความรู้ทางวิทยาศาสตร์สุขภาพแล้ว น่าจะมีการศึกษาและค้นหาแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วย ด้วยหลักการและเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดหลักการการสร้างเสริมสุขภาพตามกรอบมหาวิทยาลัยสุขภาพ
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ
3. เพื่อนำเสนอแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนการสร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุขภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ดำเนินการศึกษาภายใต้ขอบเขตและตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล ศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งเป็น 2 ชุดข้อมูล ได้แก่ 1) ข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามลำดับชั้น ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา-อนุฎีกา ปกรณ์วิเสสต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักการศึกษ การพัฒนาสุขภาพ เช่น ไตรสิกขา ภาวนา 4 รวมถึงหลักธรรมสำคัญ ได้แก่ สัปปายะ 7 อริยสัจ 4 ซึ่งเป็นข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ และ 2) ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยสุขภาพ พัฒนาการแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ที่มีผลเพื่อสร้างเสริมด้านสุขภาพ และงานศึกษานี้จะเน้นเฉพาะองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้าง (System and Infrastructure) ทั้ง 9 องค์ประกอบตามกรอบมหาวิทยาลัยสุขภาพอาเซียน (AUN-HPN) มีเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยตรงที่เผยแพร่โดยองค์การอนามัยโลกที่ชื่อ “Health Promoting Universities: Concept, experience and framework for action” และเอกสารหลักที่รวบรวมโดยเครือข่ายมหาวิทยาลัยส่งเสริมสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล รวมถึงหนังสือ ตำรา วารสาร รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพทั้งในประเทศและต่างประเทศ

2. ขั้นวิเคราะห์และสังเคราะห์ การศึกษาครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ตามเนื้อหาที่ค้นพบจากเอกสาร (Documentary Analysis) โดยนำกรอบแนวคิดการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพตามองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้าง (System and Infrastructure) เป็นแกนตามวัตถุประสงค์ แล้ววิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยหลักภาวนา 4 ที่คาดว่าจะนำไปสู่การปรับใช้กับสาระในองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้างการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพทั้ง

9 องค์ประกอบ เพื่อแสวงหาแนวทางการปรับประยุกต์ด้วยแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าวแล้ว

3. ขั้นสรุปและนำเสนอ สรุปและพัฒนาองค์ความรู้จากการวิเคราะห์แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะ และนำเสนอรายงานผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาแนวคิดหลักการการสร้างเสริมสุขภาพตามกรอบมหาวิทยาลัยสุขภาพ เป็นผลจากการสังเคราะห์และการทำความเข้าใจมหาวิทยาลัยสุขภาพ ตั้งแต่นิยาม และพัฒนาการของมหาวิทยาลัยสุขภาพ (Healthy University) มีนิยามที่เป็นแนวกว้างมากกว่าแนวคิด โดยภาพรวม มหาวิทยาลัยสุขภาพกำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์คือกำหนดเป็นนโยบายก่อนแล้วจึงแปลงไปสู่ภาคปฏิบัติในมิติต่าง ๆ โดยนำแนวคิดที่องค์การอนามัยโลกเผยแพร่ ภายใต้ชื่อหนังสือว่า “Health Promoting Universities: Concept, experience and framework for action” (WHO, 1998) และเอกสารที่สำนักงานเครือข่ายจัดทำและเผยแพร่ที่ผ่านการประชุมสมาชิกเครือข่ายในปีพ.ศ. 2559 ซึ่งได้รับฉันทมติในที่ประชุมประชุมและพัฒนาเป็นกรอบการดำเนินงาน ที่เรียกว่า Healthy University Framework (HUF) กระทั่งได้หลอมรวมเป็นเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน-เครือข่ายการส่งเสริมสุขภาพ (ASEAN University Network - Health Promotion Network (AUN-HPN) (มหาวิทยาลัยมหิดล, 2560) พัฒนาการกว่าจะเป็นเครือข่ายมหาวิทยาลัยสุขภาพอาเซียนนั้น มีมาตั้งแต่ได้รับแรงบันดาลใจจากหลักการในกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) ซึ่งวางหลักการไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 (ค.ศ.1986) กระทั่งเกิดเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน (ASEAN University Network (AUN) ใน ปี พ.ศ. 2535 (ค.ศ.1992) แล้วเกิดการขยายเป็นเครือข่ายที่กำกับด้วยการสร้างเสริมสุขภาพขึ้นในปี พ.ศ. 2557 (ค.ศ.2014) คือ เดิมทำด้วยคำว่า Health Promotion Network (HPN) จึงได้ชื่อเครือข่ายอย่างเป็นทางการว่า ASEAN University Network - Health Promotion Network (AUN-HPN)

อนึ่ง ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. 2557) มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษาในประเทศสมาชิกในกลุ่มอาเซียนให้ทำหน้าที่ในฐานะเป็นสำนักงานเลขาธิการ สถาบันอุดมศึกษาในประเทศสมาชิกในกลุ่มอาเซียน มีจำนวน 30 สถาบัน จากข้อมูลในปีค.ศ.2024 (พ.ศ.2567) เครือข่ายมหาวิทยาลัยสุขภาพอาเซียน นอกจากจะมีสถาบันสมาชิกหลัก 30 สถาบันแล้ว ยังมีจำนวนสมาชิกสมทบเพิ่มขึ้นรวม 25 สถาบัน ทั้งสถาบันสมาชิก

หลักและสถาบันสมาชิกสมทบทั้งหมด ต่างยึดกรอบการทำงานเดียวกัน (Aun-Hpn Secretariate Office, 2024)

กรอบการดำเนินงานที่เป็นผลมาจากการประชุมเครือข่ายในปี พ.ศ.2559 นั้น มีจำนวน 22 องค์ประกอบ โดยแบ่งเป็นองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้าง จำนวน 9 ข้อ และองค์ประกอบเชิงเนื้อหา (thematic areas) ซึ่งแยกเป็นองค์ประกอบเพื่อดำเนินงานให้เป็นศูนย์/ให้หมดไป (Zero tolerance areas) 6 ข้อ และองค์ประกอบด้านการส่งเสริมทางสุขภาพ (Health promotion areas) อีก 7 ข้อ รวม 22 องค์ประกอบ/ข้อ เฉพาะขอบเขตการศึกษาคั้งนี้ ใช้องค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้าง (Systems and Infrastructure) จำนวน 9 ข้อ เป็นแกนกลางวิเคราะห์ตามแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) การกำหนดนโยบายส่งเสริมสุขภาพ 2) มีอาคารสถานที่ที่ปลอดภัย สะอาด สิ่งแวดล้อมดี และเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว 3) มีบริการส่งเสริมสุขภาพให้คำปรึกษา และให้ความช่วยเหลือ 4) เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงบริการอย่างเป็นธรรม รวมทั้งบริการที่เป็นมิตรต่อผู้พิการ 5) มีการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาพ 6) มีการสร้างศักยภาพในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพ 7) มีการวิจัยด้านการสร้างเสริมสุขภาพ 8) มีการส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสาในมหาวิทยาลัย 9) มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพ

2. ผลการศึกษาแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ เป็นการทำความเข้าใจและเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้างกับแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนา พบว่า องค์ประกอบที่เป็นกรอบการดำเนินงานทั้ง 9 ข้อ สามารถสังเคราะห์กระชับย่อยลงไปอีก คือองค์ประกอบข้อ 1, 5, 6 และ 7 สังเคราะห์ได้ 2 ด้าน ได้แก่ 1) นโยบายและการสร้างเสริมศักยภาพด้านสุขภาพ 2) การเรียนการสอนและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ วิเคราะห์ด้วยแนวทางแห่งปัญญาภวานา องค์ประกอบข้อที่ 2 คงสาระเดิมไว้ วิเคราะห์ด้วยแนวทางแห่งกายภวานา องค์ประกอบข้อ 3, 4 และ 9 สังเคราะห์ได้ 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบริการส่งเสริมสุขภาพ และ 2) ด้านงบประมาณสนับสนุน วิเคราะห์ด้วยแนวทางแห่งศีลภวานา องค์ประกอบข้อ 3 และ 8 คงสาระไว้ แต่แยกองค์ประกอบข้อ 3 ได้ 2 มิติ ได้แก่ มิติด้านบริการส่งเสริมสุขภาพซึ่งวิเคราะห์ด้วยแนวทางแห่งศีลภวานา ส่วนมิติด้านให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลือและกิจกรรมจิตอาสา วิเคราะห์ด้วยแนวทางแห่งจิตภวานา

3. ผลการวิเคราะห์เพื่อนำเสนอแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาสร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุขภาพ พบว่าแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนา มีจุดยืนที่ตั้งอยู่บนหลักการการศึกษาที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” เพราะหลักการนี้แสดงความเป็นพระพุทธศาสนาไว้ทั้งหมด เมื่อนำนิยามของคำว่า

การศึกษามาเทียบเคียงกับการพัฒนาสุขภาพจะเท่ากับการพัฒนาชีวิต และเป็นการพัฒนาชีวิตไปสู่สิ่งที่ดีงาม เป้าหมายสูงสุดคือการปราศจากโรค (อาโรคยะ) อันเป็นผลรวมทั้งโรคด้านกายใจ และโรคคือกิเลสความขุ่นหมองทั้งปวง อีกทั้งสอดคล้องกับหลักบาลีว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา” แปลว่า ลาภทั้งหลาย (การได้) มีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง (ขุ.ธ.ไทย) 25/25/35; ม.ม.(ไทย) 13/288/218) การทำให้ชีวิตเป็นระบบการศึกษา จึงมุ่งไปที่สุขภาพที่สมบูรณ์หรือชีวิตที่สมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นนิยามการศึกษาว่าคือการแก้ปัญหาชีวิต การทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากปัญหา หรือคือการทำให้ได้เข้าถึงสิ่งดีงามดังที่นักปราชญ์นิยามไว้ หลักการศึกษาทั้งหมดรวมอยู่ในหลักไตรสิกขา เมื่อสังเคราะห์หลักไตรสิกขาออกมาเป็นแนวปฏิบัติที่เรียกว่า ภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา (ศีลสิกขา) จิตภาวนา (จิตตสิกขา) และปัญญาภาวนา (ปัญญาสิกขา) จึงเท่ากับเป็นหลักที่พัฒนาให้ชีวิตไปสู่ความดีงาม มีความสมบูรณ์ในชีวิตทุกด้าน งานนี้จึงใช้กรอบแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาผ่านหลักภาวนา 4 โดยรวมถึงแนวคิดและหลักธรรมสำคัญประกอบด้วย ได้แนวทางที่เป็นจุดเน้นเพื่อสร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพ 4 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ 1 เน้นการใช้โยนิโสมนสิการ และปรโตโฆสะ ซึ่งเป็นหลักพัฒนาปัญญาตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างเสริมความเชื่อมั่นอย่างหนักแน่นเชิงอุดมการณ์บนฐานแห่งการใช้ปัญญานำทาง ในการกำหนดนโยบายและสร้างเสริมศักยภาพการรับรู้กับคนทุกระดับในองค์กร ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเป็นสถานศึกษาคือการเรียนการสอนและการศึกษาวิจัย นอกจากนี้จะเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยแล้วยังเป็นช่องทางสำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพพระพุทธศาสนาเสนอแนะมุมการใช้ปัญญาแบบโยนิโสมนสิการ คือ การพินิจไตรตรองอย่างรอบคอบถึงต้นตอของปัญหาที่ต้องการแก้ไขหรือสร้างเสริมที่ต้องอยู่ในทุกขั้นตอนของการทำงานด้านสุขภาพ ตั้งแต่ระดับนโยบายถึงระดับปฏิบัติการ และประเด็นที่เป็นจุดเน้นในแนวทางแห่งปัญญาภาวนานี้คือการอาศัยบุคคลตัวอย่างที่เป็นแรงบันดาลใจ บุคคลที่เป็นหลักยึดและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยคือพระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นปฐมบุคคลต้นแบบ เพราะเป็นบุคคลที่นำทางอย่างถูกต้อง คิดอย่างถูกต้อง แนวทางแห่งปัญญาจึงต้องอาศัยบุคคลตัวอย่างให้เดินตาม อาศัยกัลยาณมิตรเป็นแนวทางสร้างเครือข่ายการรับรู้ที่เป็นการขยายศักยภาพ หรืออาศัยปัจจัยแห่งปรโตโฆสะ ดังนั้น องค์ประกอบด้านนโยบาย การเรียนการสอนการวิจัย และการเสริมสร้างศักยภาพจึงควรใช้หลักแห่งปัญญาภาวนาไปเสริมสร้างอาจเรียกเป็นสูตรง่าย ๆ สำหรับแนวทางแห่งปัญญาภาวนา อาจเรียกเป็นสูตรง่าย ๆ ว่า “เริ่มต้นอย่างมีปัญญา (โยนิโสมนสิการ) เสริมศักยภาพอย่างกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ)”

แนวทางที่ 2 เน้นการนำหลักสัปปายะ 7 ไปปรับใช้ หลักการนี้เชื่อมโยงกับการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสอดคล้องกับการพัฒนาเชิงกายภาพแบบพุทธ การจัดการด้านกายภาพที่รวมด้านอาคารสถานที่ที่ปลอดภัย สะอาด เอื้อต่อสุขภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อมเหล่านี้อยู่ในขอบเขตของสัปปายะทั้ง 7 แต่จุดเน้นแบบพระพุทธศาสนา คำว่าสิ่งแวดล้อม อาจไม่จำเป็นต้องอาศัยฝีมือมนุษย์เป็นผู้สร้าง แต่สามารถอาศัยสภาพแวดล้อมที่เป็นไปตามธรรมชาติ ดังมีพุทธาณุญาตไว้ ภูมิจะสามารถอยู่อาศัยในสถานที่ตามธรรมชาติได้ เช่น ป่าไม้ โคนไม้ ถ้ำไม้ ถ้ำหิน ซอกเขา หากภูมิอยู่อาศัยแล้วทำให้จิตสงบ มีความเยือกเย็น ก็สามารถอยู่อาศัยได้ ในแง่สัปปายะที่เป็นแบบปฎิรูปเทศ หรือมีพื้นที่เอื้อต่อการเป็นอยู่ทุกฤดูกาล สถานที่เหล่านั้น หากภูมิสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรและปัจจัยยังชีพได้อย่างเหมาะสมพอเพียงก็จัดว่าเป็นแหล่งสัปปายะ เพราะเอื้อต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนา หรือเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมที่ก้าวหน้า และยังให้ความสำคัญกับตัวบุคคล ทั้งผู้อาศัยในสถานที่นั้นและผู้ช่วยเหลือด้วย ที่เรียกว่าเป็น “บุคคลสัปปายะ” ซึ่งอาจวิเคราะห์รวมถึงบริบทอื่นที่อยู่ใกล้สถานศึกษา เช่น ชุมชนที่เป็นหมู่บ้าน ศาสนสถานหรือวัด หรือโรงเรียน ย่านตลาด ที่ต้องพัฒนาไปด้วยกันในด้านสุขภาพ จุดเน้นในแง่การใช้สัปปายะแบบพระพุทธศาสนาไปสนับสนุน อาจเป็นข้อเสนอเชิงงบประมาณหรือค่าใช้จ่ายได้ หรือลดพื้นที่ที่ต้องอาศัยงบประมาณในการปลูกสร้าง เพราะการสร้างเสริมสภาพแวดล้อมตามแนวทางสัปปายะแบบพุทธนี้ สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่โดยธรรมชาติแต่เอื้อต่อการสร้างเสริมสุขภาพได้ อาจลดภาระค่าใช้จ่ายที่ต้องอาศัยการจัดงบประมาณสนับสนุน อาจเรียกเป็นสูตรง่าย ๆ ว่า “สุขภาพไม่เป็นพิษ เพราะเราเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม”

แนวทางที่ 3 เน้นการใช้หลักศีลสิกขา หรือศีลบัญญัติตั้งแต่ระดับศีล 5 สำหรับบุคคลทั่วไป ศีล 8 และอุบาสกอุบาสิกา รวมถึงศีลสำหรับภิกษุและภิกษุณี ที่จะนำไปสร้างเสริมองค์ประกอบด้านการบริการส่งเสริมสุขภาพ การบริการที่เป็นธรรม และการจัดสรรงบประมาณ พระพุทธศาสนาพิจารณาว่าการส่งเสริมสุขภาพหรือการให้บริการด้านสุขภาพแก่คนทุกชนชั้นวรรณะ รวมถึงการดูแลสุขภาพตนเองนั้นมีพื้นฐานสำคัญคือถือปฏิบัติตามหลักศีลสิกขา ศีลสิกขาเป็นบัญญัติที่เปิดช่องให้แม้กับคนทุพพลภาพ นับตั้งแต่การรับเข้ามาเป็นสมาชิกหรือนักบวชในพระธรรมวินัยของพระศาสนา การดูแลสุขภาพทางกายก็ดี การดูแลสุขภาพทางใจก็ดี พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกได้ปฏิบัติมาเป็นแบบอย่างแล้วโดยไม่เลือกฐานะอาชีพ เช่น การดูแลสุขภาพพระอาพาธระยะท้าย คนพิการ หญิงประกอบอาชีพโสเภณี จุดเน้นในแง่นี้คือพระพุทธศาสนาเสนอวิธีดูแลสุขภาพตนเองบนพื้นฐานของการรักษาความเป็นปกติให้ได้ก่อน หรือรักษาจิตใจได้แล้วสุขภาพจะดีตามมา ดังศีลในหมวดเสขิยวัตรและมहाวัตร ที่สอนให้นักบวชรักษามารยาทการขบฉัน การไม่

ทั้งสิ่งสกปรกปฏิภูล ส่วนการสร้างเสริมตามองค์ประกอบว่าด้วยงบประมาณสนับสนุนนั้น ในหลักพระพุทธศาสนาเสนอว่าการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการได้แก่ตามลัทธิให้เป็นไปโดยสุจริตชอบธรรม เรียกตามศัพท์บัญญัติทางศิลปคือ “สัมมาอาชีวะ” จุดเน้นการสร้างเสริมการบริการส่งเสริมสุขภาพและงบประมาณแบบพระพุทธศาสนาจึงดูเคร่งครัดแต่เป็นประโยชน์ในระยะยาว เพียงแต่ต้องอาศัยการย้าเตือน ตระหนักในตนเองอยู่เสมออย่างเช่นพระสงฆ์ที่ต้องได้รับคำเตือนและให้ตระหนักถึงการรักษาศีล เพื่อมิให้ตนกระทำการไปตามอำเภอใจ การส่งเสริมสุขภาพด้วยการให้บริการประเภทต่าง ๆ รวมถึงการสนับสนุนด้วยงบประมาณจึงต้องทำบนพื้นฐานของศีลสิกขาดังกล่าวแล้ว อาจเรียกเป็นสูตรง่าย ๆ ว่า “ศีลสังวร คือคำสอนย้าเตือนเรื่องสุขภาพ”

แนวทางที่ 4 เน้นการใช้ปัญญาตามแนวทางแห่งหลักอริยสัจ และบ่มเพาะจิตด้วยจาคธรรม คือจิตแห่งความเสียสละ เพื่อนำไปสร้างเสริมองค์ประกอบด้านการให้คำปรึกษาและกิจกรรมจิตอาสาในมหาวิทยาลัย แนวทางนี้มีความโดดเด่นที่ไม่แตกต่างกันในเชิงเป้าหมาย คือเพื่อต้องการให้ผู้มีความทุกข์ ได้รับการช่วยเหลือในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพียงแต่ในบริบทของพระพุทธศาสนา คำว่าการให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลือจะพุ่งตรงไปที่ความช่วยเหลือทางจิตใจเป็นสำคัญ จุดเน้นของแนวทางนี้ตามแบบพระพุทธศาสนาที่วิเคราะห์ได้จากการศึกษา คือ การยึดหลักอริยสัจ 4 สำหรับเป็นกระบวนการทำงานให้คำปรึกษาและช่วยเหลือ โดยการศึกษาพบว่ากระบวนการที่ควรนำไปปรับใช้คือกระบวนการ “หลัก 3 อ.” ได้แก่ อ.1 คือ อวิชชา อ.2 คือ อริยสัจ และ อ.3 คือ อริยบุคคล โดยกระบวนการอวิชชานั้นเน้นที่การกระตุ้นให้ผู้รับคำปรึกษาเข้าใจและยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนที่เป็นภาวะแห่งความมืดบอดทางปัญญา แล้วจึงสร้างกระบวนการให้ค้นหาหนทางจนกระทั่งพบแสงสว่างด้วยปัญญากลายเป็นอริยบุคคลที่มองสัจจะอย่างตรงไปตรงมาปล่อยวางและรับความจริงอย่างเข้าใจ แนวทางการให้คำปรึกษาจึงเจาะจงไปที่ปัญหาด้านจิต เช่นเดียวกันกับการพัฒนาหรือบ่มเพาะจิตให้เป็นจิตแห่งความเสียสละ หรือจาคะเพื่อสร้างความเป็นจิตอาสา ข้อโดดเด่นของลักษณะจิตอาสาแนวพุทธนั้นคือการสะท้อนเชิงความเชื่อด้วย การทำงานจิตอาสาเป็นการทำงานที่เป็น “บุญ” ประเภทหนึ่งที่เรียกว่าเวียยาวัจจมัย และส่งผลไปถึงภพชาติภพหน้าด้วย ดังนั้น แนวทางที่ 4 นี้ จึงแฝงไปด้วยบุคคลตัวอย่าง คือ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวก และคฤหัสถ์จิตอาสาเป็นแนวทางแห่งปัญญาภาวนาและจิตภาวนา และเป็นแนวทางที่สร้างเสริมสุขภาพตามแบบพุทธที่สะท้อนผลเกินกว่าการได้รับความสุขหรือมีสุขภาพที่ดีในภพนี้เท่านั้น แต่หมายรวมถึงสุขภาพจิตที่เป็นอิสระหรือปลอดจากกิเลสความเห็นแก่ตัว การไม่ยึดถือ การไม่ปรุงแต่งตามกระแสแห่งกิเลสอันเป็นเครื่องผูกมัดตัวตนไว้กับความทุกข์นั่นเอง อาจเรียกเป็นสูตรง่าย ๆ ว่า “หลัก 3 อ. 1 จ. เชื่อมรอยต่อให้จิตใจงดงาม” (อวิชชา อริยสัจ อริยบุคคล และจาคะ)

ผลการศึกษาครั้งนี้ แม้จะสนับสนุนให้นำหลักทฤษฎี 4 และหลักธรรมสำคัญอื่นไปเสริมสร้างการเป็นมหาวิทยาลัยสุภาพ แต่พบว่าแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนามีจุดเด่นอยู่ที่การเพิ่มศักยภาพทางจิตวิญญาณมากกว่า กล่าวคือเมื่อลงมือทำงานในด้านสุภาพ ย่อมนับได้ว่าเป็นการทำงานที่มีคุณค่า และยกระดับทางอารมณ์และความรู้สึกให้สูงกว่างานปกติทั่วไป เพราะเป็นการช่วยเหลือผู้ที่มีความทุกข์ ความเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นความทุกข์ทางกายหรือทางใจก็ตาม อนึ่ง พระพุทธศาสนายังมีมุมมองว่าคุณภาพการศึกษาไม่ได้แปลแยกออกไปจากคุณภาพชีวิต และเมื่อสังเคราะห์ด้วยหลักทฤษฎี 4 จึงเห็นว่าหลักการทั้งหมดนั้นสามารถนำไปสร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุภาพได้ทั้งเชิงนโยบาย และการนำไปปรับใช้ในสถาบันการศึกษาหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดหลักการการสร้างเสริมสุขภาพตามกรอบมหาวิทยาลัยสุภาพ มีพัฒนาการมาโดยลำดับ และสามารถพัฒนากรอบการดำเนินงานได้ 22 ทั้งองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้าง และองค์ประกอบเชิงเนื้อหา องค์ประกอบเหล่านั้นล้วนสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตและคุณภาพการศึกษาไปพร้อมกัน และนำไปสู่แนวปฏิบัติของมหาวิทยาลัย แหล่งศึกษาทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย แต่ละมหาวิทยาลัยได้นำแนวคิดไปปรับใช้และพัฒนาองค์ประกอบ รวมถึงบูรณาการเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพให้กับบุคลากรในแบบฉบับของตน ๆ ซึ่งอาจเพิ่ม ลด หรือสร้างเงื่อนไขอื่น ๆ ประกอบด้วยเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพของนิสิตนักศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Suarez-Reyes, M., Serrano, M.M. & Broucke, S.V. (2019) ที่สำรวจโดยวิธีออนไลน์ถึงการนำแนวคิดด้านมหาวิทยาลัยสุภาพ (HPU) ไปปรับใช้ในสถานศึกษา จำนวน 141 มหาวิทยาลัยจาก 48 ประเทศ ซึ่งพบว่าการนำองค์ประกอบไปปรับใช้ (Implementation) จะแตกต่างกันไปตามบริบท ย่อมแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสุภาพ มีจุดเน้นที่ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและธรรมชาติของสถานศึกษานั้น ๆ ด้วย และสอดคล้องกับการศึกษาของ สมใจ ศิริภมม (2555) ที่ศึกษาความหมายและมุมมองที่แตกต่างกันของการสร้างเสริมสุขภาพในสถาบันอุดมศึกษา โดยใช้คณะพยาบาลศาสตร์และคณะเภสัชศาสตร์ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในประเทศไทยเป็นกรณีศึกษา ซึ่งพบว่าทั้งสององค์กร ได้ปรับใช้และมีความเข้มแข็งเพื่อพัฒนาประชากรของคณะทั้งด้านกระบวนการและการพัฒนาเน้นองค์กรแบบองค์รวม รวมถึงยึดแนวทางการสร้างเสริมสุขภาพตามกฎบัตรรอตตาวาด้วย ซึ่งสะท้อนได้ว่าการใช้องค์ประกอบใด ๆ ก็ตามที่ส่งผลให้บุคลากรในสถานศึกษามีสุขภาพที่ดีขึ้น เป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายให้ความสำคัญ จึงนำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายมหาวิทยาลัยสุภาพอย่างเป็นระบบและกระบวนการ

2. หลักถาวนา 4 คือข้อค้นพบสำคัญของแนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุภาพ ทั้งนี้เพราะแนวปฏิบัติตามหลักถาวนา 4 มีสาระสำคัญที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้างของมหาวิทยาลัยสุภาพได้อย่างเหมาะสมและสัมพันธ์กัน และเป็นหลักใหญ่ที่รวมการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการศึกษาอย่างเต็มระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2558) ซึ่งให้ความหมายและขอบเขตถาวนา 4 ว่าเป็นไปเพื่อพัฒนาทางกาย (กายถาวนา) พัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคม (ศีลถาวนา) พัฒนาอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคงและมีคุณธรรม (จิตถาวนา) และพัฒนาปัญญาให้สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตได้ (ปัญญาถาวนา) จึงสะท้อนได้ว่าหลักถาวนานั้นมุ่งไปสู่การสร้างเสริมสุขภาวะทั้งทางกายและทางใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม การนำหลักพุทธศาสนามาเสริมสร้างในสถานศึกษาจึงเป็นมิติหนึ่งที่น่าจะส่งผลสุภาพแก่บุคลากรที่ยึดการมีสุขภาวะเป็นที่ตั้ง ดังการศึกษาของจันทร์เพ็ญ ลาภมากผล (2564) ที่ศึกษาการส่งเสริมโรงเรียนสุภาพะในสถานศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับรูปแบบการบริหารจัดการที่ยึดเรื่องสุขภาวะเป็นตัวตั้ง ได้นำหลักถาวนา 4 ไปส่งเสริมทั้งด้านสภาพแวดล้อม พื้นที่สีเขียว ส่งเสริมสุภาพะด้วยการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การดูแลสุขภาพปกป้องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งได้ผลรวมจากการส่งเสริมโรงเรียนสุภาพะด้วยหลักถาวนา 4 คือ ผู้เรียนเป็นสุข โรงเรียนเป็นสุข สภาพแวดล้อมเป็นสุข ครอบครัวเป็นสุข และชุมชนเป็นสุข จึงสังเกตได้ว่าหลักถาวนา 4 มีส่วนส่งเสริมสถานศึกษาทั้งส่วนที่เป็นอาณานิคมและบริบทที่เกี่ยวข้องโดยมุ่งผลคือความสุขได้อย่างครอบคลุม

3. แนวคิดและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่จะสนับสนุนการสร้างเสริมการเป็นมหาวิทยาลัยสุภาพ ได้แก่ หลักถาวนา 4 และหลักธรรมสนับสนุนอื่น โดยสรุปและเสนอไว้ในการศึกษาครั้งนี้ 4 แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่ 1 เน้นการใช้โยนิโสมนสิการ และปรโตโฆสะ แนวทางที่ 2 เน้นการนำหลักสัปปายะ 7 แนวทางที่ 3 เน้นการใช้หลักศีลสิกขา และแนวทางที่ 4 เน้นการใช้ปัญญาตามแนวทางแห่งหลักอริยสัจ และจาคธรรม ทั้งนี้เพราะทั้ง 4 แนวทางเป็นแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมด้านสุภาพะที่ครอบคลุมทั้งด้านกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมซึ่ง เช่น การจัดภูมิทัศน์ หรือ ภูมิสถาปัตย์ของวัดที่มีมาแต่พุทธกาล เพราะวัดคือแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ หากวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ นั้นเป็นแหล่งอาศัยเป็นรมณีย์ และบุคคลที่อยู่อาศัยมีคุณธรรมและเป็นกัลยาณมิตร ย่อมส่งเสริมสุภาพะได้ สอดคล้องกับรายงานวิจัยของวุฒินันท์ กันทะเตียน (2560) ที่ให้ข้อสรุปผลการวิจัยภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทยกับการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงบูรณาการว่าพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางจิตวิญญาณของวัด นอกจากจะมุ่งใช้สอยให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยแล้ว วัดที่มีความเป็นสัปปายะจะส่งเสริมด้านสุภาพะกายใจและจิตวิญญาณได้อีกด้วย

หรือการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยเพื่อลดละกิเลส (ปหานาราม) และเพื่อพัฒนาหรือสร้างกุศล (ภาวนาราม) ซึ่งสะท้อนว่าการเป็นสถานศึกษานั้นต้องอาศัยทั้งตัวผู้อยู่อาศัยและที่อยู่อาศัยประกอบกัน และอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและกันด้วย นอกจากนี้ปัจจัยบ่งชี้ที่สำคัญของการมีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ คือ นิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ที่อาศัยหลักศาสนาเป็นปัจจัยผลักดันหรือเกื้อหนุนให้มีสุขภาพที่ดีได้ด้วย โดยเฉพาะด้านจิตวิญญาณ หลักภาวนา 4 หรือหลักสนับสนุนอื่น เช่น จาคะความเสียสละ ซึ่งเป็นผลจากการนำหลักศาสนาไปสู่ตัวบุคคลและกลุ่มบุคคล ดังเช่น ผลการศึกษาของกัญญารัตน์ ปั่นทอง และคณะ (2558) ที่รายงานผลการวิจัยเรื่องศาสนชุมชนที่พึงประสงค์ในการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตวิญญาณในมหาวิทยาลัยมหิดล โดยนำเสนอองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ได้แก่ 1) หลักการหรือหลักคำสอนทางศาสนา ที่จะส่งเสริมให้แสดงออกถึงความเสียสละ ความอดทน ความรับผิดชอบต่อสังคม เคารพความเห็นต่าง ฯลฯ 2) มีความเป็นศาสนชุมชน โดยใช้ “กิจกรรม” เป็นตัวเชื่อม เพื่อมุ่งประโยชน์ผู้อื่นพร้อมกับพัฒนาตนเอง 3) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านใน ทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน 4) มีตัวตนของตนเป็นเงื่อนไขความสำเร็จ เช่น ศรัทธาเชื่อมั่นในความดีงาม ความรัก ความจริงใจ อดทน เสียสละ จะสังเกตได้ว่าหลักการหรือหลักคำสอนเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดสุขภาวะหรือภาวะที่เป็นสุขขึ้นได้ในตัวนิสิตนักศึกษาทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่มได้อย่างน่าสนใจ

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบเชิงระบบและโครงสร้างการเป็นมหาวิทยาลัยสุขภาพในภูมิภาคอาเซียนด้วยหลักภาวนา 4 เป็นความมุ่งหวังเพื่อเสนอแนะว่าหากหลักภาวนา 4 ที่ได้จากการนำเสนอนั้นมีนัยสร้างเสริมองค์ประกอบในเชิงแนวคิดและการปฏิบัติ ก็ จะเห็นอีกมุมมองหนึ่ง โดยเฉพาะการทำงานด้านสุขภาพที่เป็นไปเพื่อการยกระดับจิตวิญญาณ หรือ การถือเป็นบุญกุศลด้วย เพราะผู้ปฏิบัติงานได้พยายามทำให้สิ่งดีงามเกิดขึ้น เจริญขึ้นตามความหมายของคำว่าภาวนา เมื่อนำมาประกอบเป็นคำคุณศัพท์ จะได้รูปศัพท์คือ “ภาวนีย์” คือ นำ เจริญใจ นำชื่นชม ดังนั้น ในการศึกษาจึงแปลงมาสู่องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย โดยเรียกร่างโมเดล นี้ว่า “ภาวนีย์มหาวิทยาลัย” แปลว่า มหาวิทยาลัยอันเป็นที่น่าเจริญใจ ควรแก่การชื่นชม

ภาวนีย์มหาวิทยาลัย หมายถึง มหาวิทยาลัยที่ควรแก่การให้สิ่งดีงามเกิดขึ้นด้วยหลัก ภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนาและปัญญาภาวนา ซึ่งเปรียบเสมือนเสาค้ำอาคารทั้ง 4 ต้น และแต่ละต้น จะมีส่วนผสมสร้างเสริมให้เสามีความคงทนถาวร แข็งแกร่ง ได้แก่

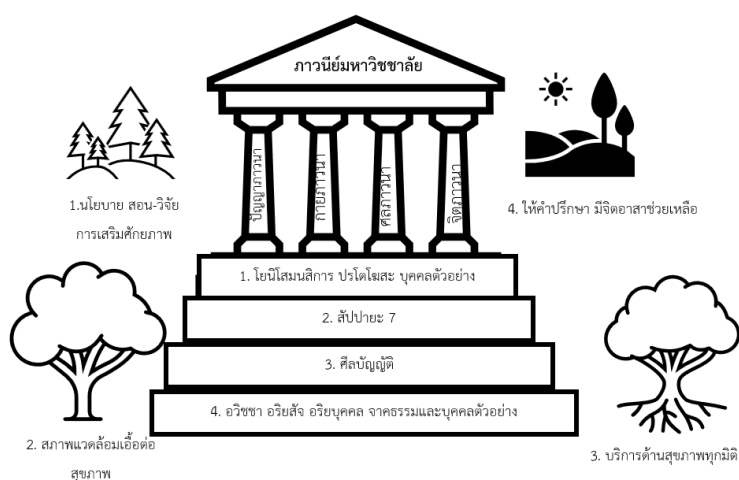
เสาต้นที่ 1 ส่วนผสมได้แก่ โยนิโสมนสิการ ปรัตโธสะ และบุคคลตัวอย่าง เพื่อนำไปปรับใช้หรือสร้างเสริมด้านนโยบาย การเรียนการสอนการวิจัย และการสร้างเสริมศักยภาพ

เสาต้นที่ 2 ส่วนผสมได้แก่ สัปายะ 7 เพื่อนำไปปรับใช้กับการบริหารจัดการด้านอาคารสถานที่ หรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ

เสาต้นที่ 3 ส่วนผสมได้แก่ ศิลบัญญัติ เพื่อนำไปปรับใช้กับการบริการในทุกมิติ

เสาต้นที่ 4 ส่วนประสมได้แก่หลัก 3 อ. คืออวิชา อริยสัจ อริยบุคคล จาคธรรม และบุคคลตัวอย่าง

โดยสรุป การนำหลักภาวนา 4 ไปปรับใช้ เป็นการส่งเสริมมหาวิทยาลัยรวมถึงบริบทชุมชนที่เกี่ยวข้องให้มีสุขภาพดีผ่านสถาบันการศึกษา คือสถาบันที่เรียกว่า “ภาวนียมหาวิทยาลัย” หรือ “ภาวนียมหาวิทยาลัย” โดยอาจพิจารณาจากแผนภาพสรุป ดังนี้

ภาพที่ 1 ภาวนียมหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่น่าจะเชื่อมโยงเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติระหว่างสถาบันการศึกษา ซึ่งปัจจุบันมีการดำเนินการในมหาวิทยาลัยเครือข่ายที่เป็นมหาวิทยาลัยที่ดำเนินการบริหารจัดการโดยคฤหัสถ์ หากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งในประเทศไทย นำแนวคิดและหลักการของมหาวิทยาลัยสร้างเสริมสุขภาพไปปรับใช้กับมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อแลกเปลี่ยน และเพิ่มพูนทักษะการดำเนินงานน่าจะเป็นทางเลือกที่เป็นไปได้ ในขณะเดียวกัน มหาวิทยาลัยที่ดำเนินการโดย

ฝ่ายคฤหัสถ์ ได้นำข้อค้นพบที่เป็นแนวคิดและหลักการตามหลักภาวนา 4 ไปปรับใช้ อาจจะเสริมสร้างในเชิงจิตวิญญาณ หรือในเชิงศรัทธาความเชื่อประกอบด้วย และมีโครงการ กิจกรรม แลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่อง จะทำให้การขับเคลื่อนด้านสุขภาพมีมิติทั้งทางโลกและทางธรรม

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำแนวปฏิบัติตามหลักภาวนา 4 ไปสร้างเสริมมหาวิทยาลัยสุขภาพ มีความโดดเด่นในแง่การยึดหลักแห่งปัญญา กัลยาณมิตร ความเป็นสปปายะ การถือปฏิบัติในข้อศีลวัตร การแก้ปัญหาแบบอริยสัจ 4 และการเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างเสริมสุขภาพให้เกิดในมหาวิทยาลัยที่มุ่งให้สุขภาพกายใจ สังคม อารมณ์ของผู้ใช้ประโยชน์ดีขึ้น งอกงามขึ้น ในทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นกิจกรรมที่หนุนเสริมให้คุณลักษณะทางจิตวิญญาณเพิ่มขึ้นด้วย กล่าวคือการทำงานด้านบริการสร้างเสริมสุขภาพทุกมิติ รวมถึงการให้คำปรึกษาและให้ความช่วยเหลือนั้นเป็นการทำงานด้วยจิตที่เป็นบุญประเภทหนึ่ง คือ เวยยาวัจจมัย หรือการชวนช่วยช่วยเหลือในสิ่งที่เป็นประโยชน์ หากนำไปเผยแพร่ สร้างการรับรู้ และการถ่ายทอดไปสู่การปฏิบัติ อาจช่วยทำให้ได้ผลลัพธ์แบบ 2 เท่า คือ สุขภาพกายใจดีขึ้น และจิตวิญญาณเชิงศาสนาสูงขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กัญญารัตน์ ปั่นทอง และคณะ. (2558). *ศาสนชุมชนที่พึงประสงค์ในการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตวิญญาณในมหาวิทยาลัยมหิดล*. (รายงานการวิจัย). คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จันทร์เพ็ญ ลาภมากผล. (2564). การส่งเสริมโรงเรียนสุขภาวะในสถานศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์. *วารสารบวรสหการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์*. 2(1), 49-57.
- จิรัสสา คชาชีวะ. (2568). *ปากีสถาน แหล่งอารยธรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกลืม*. เข้าถึงได้จาก https://www.damrong-journal.su.ac.th/upload/pdf/71_7.pdf
- ชีว ชูหลุน. (2567). ถังช้างจิ้ง จดหมายเหตุการณ์การเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม : แก่นนำการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย*. (พิมพ์แยกภาค 3 เล่ม พิมพ์ครั้งที่ 41). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- พินิจ รักทองหล่อ. (2540). *ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม 3*. กรุงเทพฯ : ธรรมทานมูลนิธิ.
- เพิร์ลแมน, บ็อบ. (2554). การออกแบบสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้แบบใหม่เพื่อสนับสนุนทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. ใน เบลันกา, เจมส์ (บ.ก.), *ทักษะแห่งอนาคตใหม่: การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21*. (วราพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โอเพ่นเวิลด์ส์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. (2560). *กรอบแนวทางมหาวิทยาลัยส่งเสริมสุขภาพในภูมิภาคอาเซียน*. (อัสสำเนา).
- วิวัฒน์ โรจนพิทยากร. (2560). กรอบการเป็นมหาวิทยาลัยส่งเสริมสุขภาพ. *วารสารวิชาการสาธารณสุข*, 26(4), 663-664.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2560). *ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทยกับการเรียนรู้และการเสริมสร้างสุขภาพเชิงพุทธบูรณาการ*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ : สำนักสนับสนุนสุขภาพองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- สมใจ ศิระกมล. (2555). การสร้างเสริมสุขภาพในสถาบันอุดมศึกษา: ความหมายและมุมมองที่แตกต่าง. *พยาบาลสาร*, 39(7), 169-178.
- สันติ งามเสริฐ. (2563). การบริหารการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างมืออาชีพในศตวรรษที่ 21. *วารสารสหศาสตร์*, 20(1), 2-13.
- อานนท์ สีดาเพ็ง และนิคม มูลเมือง. (2556). พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 1(1), 59-89.
- Aun-Hpn Secretariate Office. (2024). *Introduction to ASEAN University Network - Health Promotion Network (AUN-HPN)*. Retrieved from <https://www.facebook.com/AUNHPN/videos/878055681199763>
- Florida Atlantic University. (2025). *Healthy Campus 2030*. Retrieved from <https://www.fau.edu/healthycampus/>.

Mahidol University. (2024). *Healthy University Rating System (HURS)*. Version 2024.

Mahidol University.

Suarez-Reyes, M., Serrano, M.M. & Broucke, S.V. (2019). How do universities implement the health promoting university concept?. *Health Promot Int*, 34(5), 1014-1024.

World Health Organization Regional Office for Europe. (1998). *Health promoting universities: Concept, experience and framework for action*. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/108095/9789289012850-eng.pdf?sequence=1>